

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,— per jaar, voor
België f 6,—. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

MENSEN ZONDER GOD OF GEBOD

Het is een feit, dat in godsdienstige kringen de houding ten opzichte van het moderne ongodsdienstige humanisme is veranderd. In toenemende mate komt bij allerlei gelegenheden aan het licht, dat onze levensovertuiging als een gegeven van te respecteren aard wordt beschouwd. En eigenlijk heeft deze meer positieve waardering zich in heel korte tijd — zo ongeveer in 10, 15 jaar — voltrokken. Het is wel goed deze opklaring der betrokkenheid eens vast te stellen in een tijd, die weerklinkt van de klaagzangen over de vervreemding, de verharding, de verschraling der menselijke verhoudingen. We zijn in dit opzicht wel tamelijk goede getuigen, want vrienden en humanisten hebben in het verleden nogal het een en ander meegemaakt van de veronachtzaming der ongelovigen in ons vaderland. Maar er is meer. We constateren *niet* alleen toenemend respect voor vorm, omvang, invloed en inhoud van onze levensovertuiging. Veel boeiender, en naar onze smaak ook: belangrijker is een ander aspect van de verhouding godsdienst en humanisme. Ik bedoel de gewichtige veranderingen, die voor ingewijden of aandachtige toeschouwers op te merken zijn in het moderne theologische denken. Wij weten, dat het daarbij niet vooral om bijkomstigheden of vormkwesities gaat, maar echt om *wezenlijkheden* — niet om futiele aanpassingen van ondergeschikte aard, maar om diepe bewustwording van de noodzaak tot een nieuwe houding van de gelovige mens in deze snel veranderende tijd. Het is ook nogal wat, om een godsdienstige levensovertuiging, die uiteraard meestal sterk historisch verankerd is, innerlijk onaangetast te bewaren in de geweldige processen, waarin onze huidige generaties op alle gebieden van het leven zijn gewikkeld.

Wij realiseren ons echter wel, dat de verstandhouding, die wij hebben met de godsdienstige wereld, zich goeddeels afspeelt op een bepaald niveau. Er is voor bewuste, denkende mensen, met een serieuze belangstelling voor de grote vragen van leven en wereld — met welke conclusies dan ook — altijd een zekere gelijkgerichtheid. De verheugende heroriëntatie in godsdienstige krin-

gen en de mate van begrip, dat wij humanisten toenemend ontmoeten, blijft geloof ik toch bóven een bepaald niveau. We kunnen gerust betwijfelen of een nieuw begrip en erkenning ook doordrongen zijn in de parochiën en wijken der kerken. Zeker niet in de mate die wij waarnemen bij wie we met een modewoord onze gesprekspartners noemen.

Zo nu en dan komt er aan het licht, dat wij humanisten voor brede lagen van onze gelovige medemensen, nog steeds zijn: *mensen zonder god of gebod*. En dat is dan wel een duidelijke misprijzing, waarmee wij traditioneel met de komedianten — voor wie men de was moest binnenhalen, als ze in aantocht waren — en andere lichte en onserieuze mensen in een schemerachtige hoek worden gezet. Mensen zonder god of gebod zijn in het gewone spraakgebruik lieden, die er maar op los leven, zonder verheffing en zonder normen, lieden, die hun leven eigenlijk niet stellen onder een leidende gedachte, niet *richten* naar een perspectief van normen en doeleinden. Je kunt alle kwaad van ze verwachten, want ze handelen naar de ingeving van het ogenblik, waarbij hun lusten en oogmerken van zelfbehagen de aandrijvende kracht zijn.

Letterlijk genomen, zijn wij inderdaad mensen die niet geloven in een god, en die hun leven niet toetsen aan geboden in de godsdienstige betekenis van dit woord. Dat is allemaal formeel waar.

In de eerste plaats dan: we geloven niet in het bestaan van God, met name niet de God van Abraham, Izaäk en Jacob. Maar zó zeg-

personalia

P. SPIGT. Geboren 1919 te Amsterdam. Werkt bij een grote bankinstelling aldaar. Lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond.

Schreef boek over Multatuli. Publiceert historische en literaire opstellen.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 17 januari 1965

dood en eeuwigheid

De eeuwigheid ligt achter ons:
levend vergroten wij de afstand tussen
haar en ons.
Zij is het schip, de hemel en de zee,
wij zijn het land, de zakdoek en het oog.
Het schip wordt kleiner, zee en hemel
stromen leeg,
het land verdort, al zijn rivieren vallen
droog.

De dood is het ontbrekende, een volheid
die verdween,
maar nooit geheel zolang wij zelf nog zijn.
Hij is een stormwind, vol onzichtbare
gestalten,
maar die ik waarneem zoals ik de wind
voel met mijn been
en met de haren op de naaktheid van mijn
been
de tegenstand die niet verhindert dat wij
vallen.

Adriaan Morriën

gen wij het gewoonlijk niet, tenzij we verleid worden tot een twistgesprek. In het algemeen beschrijft iemand zijn houding immers niet door op te sommen wat hij niet is of niet doet. Dat uitsluiten van mogelijkheden gebeurt alleen in detective-verhalen en bij een medische diagnose. Als ik zeg, dat ik geen villa bezit aan de Middellandse Zee-kust en ook geen blindedarmontsteking heb, weet u nog vrijwel niets.

Wij humanisten gaan door dit leven in de overtuiging: dat er wezenlijk geen andere dan *menselijke* mogelijkheden zijn om tot begrip en daardoor tot evenwicht te komen. En daarbij zijn wij van mening, dat het binnen die menselijke mogelijkheden ligt om zoveel begrip, vaardigheid en toewijding vrij te maken, dat een waardig, waardevol, gelukt leven ontstaat.

Dit is allemaal al vaak gezegd. Het is bekend: wij leven zonder God. Ook leven wij zonder gebod in de eigenlijke betekenis van het woord — dat wil zeggen: aan de geboden die de godsdienst kent wordt door ons in ons leven geen speciale richtende functie toegekend. Ons handelen en nalaten staat niet in het teken der geboden — zoals: gij zult dit wèl of dát niet doen.

Ook dat is een bekend stuk van de humanistische levensovertuiging — al heeft men naar mijn mening daar toch een minder duidelijke voorstelling van dan van ons ongelooft. Humanisten richten hun leven niet in naar de geboden — met name ook alweer: niet naar die welke men gegeven acht door de God van Abraham, Izaäk en Jacob. Nu betekent dit praktisch direct niet zoveel: U

behoeft uw wasgoed niet van de lijn te nemen als er humanisten naderen.

Maar ons standpunt heeft wel een zeer principiële betekenis — wij hechten aan de geboden *als geboden* geen enkele zedelijke waarde.

Ik betwijfel al of de geboden ooit een verandering hebben gevormd voor wangedrag en deze twijfel wordt ingegeven door de principiële humanistische zienswijze die ik zojuist aanduidde.

Stelt u zich deze geboden even in het algemeen voor — u kent ze min of meer precies — als een reeks van regels die behoorlijk gedrag omschrijven. Uitstekend. Nu kunt u naar die regels leven of u kunt er maling aan hebben.

Tot zover heeft uw houding evenwel nog geen enkele wezenlijke waarde, hoogstens kan de gemeenschap er mee ingenomen zijn, dat u haar veiligheid niet schaadt, doordat u er zich aan houdt. Máár — dit moet u voelen lijkt mij: werkelijke waarde, hogere dan praktische betekenis heeft uw gedrag pas als u zich gedraagt overeenkomstig die regels, *doordat u met hart en ziel en om geen enkele baatzuchtige reden of veiligheidsoverweging die nobele levenswijze bent toegegaan.*

Duidelijker nog: doordat u spontaan die regels hebt uitverkoren, omdat u ze herkende als van het zuiverste gehalte. In één woord: als zij uw zedelijke voorkeur onder woorden brachten.

Deze redenering is voor de humanist aanleiding om te beweren: als men zich gedraagt volgens de geboden *tegen z'n zin*, maar om een of andere praktische reden, dan hebben die geboden geen enkele zedelijke betekenis — en als men aan nobele geboden in z'n wezen echt de voorkeur geeft en er naar tracht te leven, dan zijn die geboden als zodanig *overbodig*.

Nu zou ik moeten uitleggen hoe een humanist denkt over de zedelijke kant van het menselijk gedrag. Dat is al vele malen door mijn vrienden hier voor deze microfoon gedaan. Ik wil liever aan een voorbeeld eens illustreren hoe onze gedachtengang is.

Nemen wij eens het vijfde gebod: „Eer uw vader en uw moeder, opdat uw dagen verlengd worden in het land dat de Here, uw God, u geven zal.” In de tekst van Deuteronomium werd er nog iets aan toegevoegd, nl.: „opdat het u wèl ga.”

In de eerste plaats siert het dit gebod naar onze smaak niet, dat er na de uitnodiging tot eerbiedig gedrag tegenover de ouders terstond het uitzicht wordt geopend op een formidabele beloning — een lang leven en welstand.

Als er nog iets van dit gebod te overwegen valt, dan moeten wij ons wel bepalen tot het eerste deel: „eer uw vader en uw moeder”.

televisie-uitzending

op dinsdag 19 januari om 22.20 uur (Ned. I). Onderwerp: Aktueel Humanisme.

Spreekers: J. Bijleveld en als gast J. P. Mazure.

Dit lijkt een verheven aanwijzing — maar het is u al duidelijk dat de toevoeging van een beloning niet fijn is in dit verband. Op zichzelf is het eren van de ouders echter een houding die ons wel aanspreekt. Van kennelijke schurken wordt soms verteld: maar hij was altijd goed voor zijn oude moeder. Het lijkt dan wel de laatste rest van rechtschapen menselijkheid.

Maar heeft deze regel nu werkelijke waarde? Een vader en een moeder zijn — zonder dat wij méér weten — niets anders dan partners bij een biologische verrichting: het verweken van een kind. Levert deze verrichting ons nu vanzelf aanspraak op eerbied? Humanisten zijn misschien gul met eerbied, maar zij laten daar niet een hele categorie van mensen zonder onderscheid in delen. Het begrip *eren*, dat in het vijfde gebod wordt gehanteerd, duidt in de oorspronkelijke taal juist op „zwaar laten wegen”, op „onderscheiden” — en dan moet ik zeggen, dat wij humanisten eer willen bewijzen aan de vader en de moeder... die zich als zodanig eerbiedwaardig gedragen!

Ja, zegt men, maar het gezin, de vader en de moeder vormen in de gemeenschap het centrum van gezag — en gezag moet geëerd worden. Wij voeren daar tegen aan: daarmee komt het verschil in overwegen tussen dogmatisch gelovige mensen en humanisten aan het licht.

De leerstelling gelovige beschouwt het gezin gesteld als kern van gezag in ons leven, en baseert daarop zijn eis van eerbied. De humanist gelooft niet in onaantastbare gesteldheden in het leven van de mensheid en kent gezag pas toe aan wat eerbiedwaardig is.

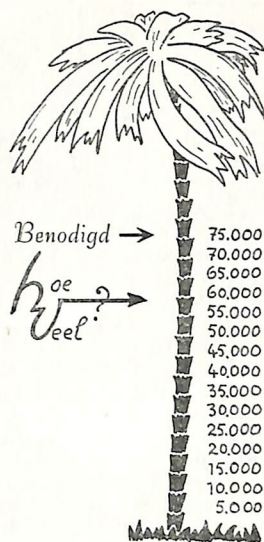
Het traditionele voorbeeld van eerbied voor de ouders wordt altijd geleverd met het oud-testamentische verhaal van de zonen van Noach: Sem, Cham en Jafeth.

Noach was landman geworden, plantte een wijngaard en toen hij na de oogst overvloedig van het edele vocht proefde en proefde en proefde werd hij dronken. Het verhaal zegt, dat hij zich in zijn tent ontblootte en wij moeten dit wel opvatten als een daad van uitzinnige baldadigheid.

Cham zag de naaktheid van zijn vader en vertelde het gauw aan zijn broers. Dit lijkt mij bedoeld als een exemplaar van wangedrag. De broers waren echter verstandig, zij namen een mantel, liepen achterwaarts de tent in en bedekten met afgewend gelaat de naaktheid van hun vader. Later ontwaakte Noach, vernam de misdraging van zijn jongste zoon en vervloekte hem tot duurzame knechtschap.

Giro 64.75.00 Bihar-actie

Stand op 16 januari



Een groot deel van het verhaal kunnen we beter onbesproken laten, betekenis van Chams gedrag en de vervloeking door Noach. Het enige van belang lijkt mij de reactie van zorgvuldigheid der oudere broers, waardoor een ogenblik van menselijke zwakte binnen de verhoudingen der redelijkheid werd gehouden. Maar is dit nu „het eren van een vader?” Zouden Sem en Jafeth anders, lomper gehandeld hebben, als het een vreemde was, die misstapte? Zou tegenover een *vreemdeling* van Sem en Jafeth die eerbiedige behoedzaamheid niet gevergd mogen worden? Het is volkomen duidelijk, dat de familierelatie geen factor van beslissende betekenis kan wezen. Wangedrag is niet gewettigd indien er van verwantschap geen sprake is — en eerbied voor de ouders mag niet blind zijn. Menselijke eerbied — dit kostelijke goed van waardering door begrip — moet zich onderscheidend vergewissen van haar toepasselijkheid. Morsigheid met waardering is even schadelijk als een haastig, ondoordacht vonnis.

Humanisten zijn — na dit betoog kan ik de woorden wel herhalen — inderdaad mensen zonder god en gebod. Maar ik hoop u enigszins duidelijk te hebben gemaakt, dat het humanisme niettemin aan het menselijk doen en laten een toets van bewuste en diepgaande rekenschap heeft toegevoegd.

P. SPIGT

lezingen voor de radio

zo. 24 jan. VARA 9.45 uur: Libbe van der Wal: „Fatsoensrakers”.

zo. 31 jan. VARA 9.45 uur: Mevr. S. F. Schilthuis-van der Wal: „Omdat vader 't zegt...”

di. 2 feb. AVRO 15.30-15.45 uur: P. N.Kruyswijk: „Geestelijke verzorging bij ziekte”.

zo. 7 feb. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

zo. 14 feb. VARA 9.45 uur: B. W. Schaper: „Onderweg naar volwassenheid”.

Charles Darwin is op 12 februari 1809 te Shrewsbury in Engeland geboren. Voor wie hem als kind kende, moet het toen moeilijk geweest zijn te geloven, dat de kleine Charles eenmaal door het nageslacht als genie geëerd zou worden en dat zijn stoffelijke resten een laatste rustplaats zouden vinden in de bodem onder Westminster Abbey, dicht bij het graf van Newton. Hij moet behoord hebben tot wat we tegenwoordig als de 'moeilijke kinderen' zouden aanduiden. Op school maakte hij al heel weinig indruk — of het moest zijn door zijn gebrek aan belangstelling voor al die dingen, die toen, evenals nu, nodig geacht werden voor de voorbereiding van een succesvolle loopbaan. Toch was Charles zeer zeker niet lui — maar zijn belangstelling richtte zich vaak en dan ook heel intens op dingen, die buiten het schoolwerk lagen.

Zijn 'moeilijke' aard demonstreerde zich ook bij zijn studie. Eerst als medisch student in Edinburgh, waar hij van de colleges wegblijft, maar tezelfder tijd eigen waarnemingen doet, die tot zijn eerste wetenschappelijke publicatie leiden. Dan op Christ's College in Cambridge, waar hij voor predikant gaat studeren. Maar alweer: in plaats van de theologische colleges te volgen volgt hij botanische en zoölogische colleges en maakt excursies en lange wandelingen met professor Henslow, vroeger theoloog, maar in die tijd een bekend botanicus.

Toch slaagt hij hier voor zijn B.A.-examen. Maar hij voelt al niets meer voor de loopbaan van een plattelandsdomeinee. En dan komt de kans van zijn leven! Door bemiddeling van Henslow wordt hij aan boord van het fregat de Beagle geplaatst, waar hij in staat gesteld zal worden — op eigen kosten overigens — om gedurende een reis om de wereld, die een 5-tal jaren zal blijken te duren, de landen, die het schip aan zal doen te bezoeken en geologische, zoölogische en botanische verzamelingen aan te leggen. Als hij op 2 oktober 1836 van die reis terugkeert, zijn de grondslagen gelegd voor een theorie, die de mensheid de grootste schok zal geven van haar geschiedenis. De theorie, dat de gehele levende wereld door langzame ontwikkeling uit een enkele grondvorm ontstaan is, de theorie van de evolutie van het eenvoudige naar het meer gecompliceerde. Reeds in 1838 is hij hiervan overtuigd, maar hij zal deze gedachte nog 20 jaar als een diep geheim, waarin voorlopig alleen zijn beste vrienden zullen mogen delen, bewaren — een diep en gevaarlijk geheim. Diep — want het hield immers een totale verandering van de biologische natuurbeschouwing in en dat betekende een noodzakelijke verandering van levens- en wereldbeschouwingen. En daardoor gevaarlijk, want, zoals Arthur Keith zo duidelijk gezegd heeft: 'hij wist, dat hij op gevaarlijke bodem schreed; een engelsman, die in het jaar 1838 aan de absolute en letterlijke waarheid van het bijbelse scheppingsverhaal zou twijfelen, liep gevaar een maatschappelijk uitgestotene te worden.'

Toen Darwin ten slotte, na een bewogen voorgeschiedenis, zijn boek 'On the origin of species by means of natural selection' in 1859 publiceerde, had hij daarin over één zaak nauwelijks gesproken. Over een hoogst belangrijke: de mens. Niet, omdat hij zelf niet ervan overtuigd was, dat ook de mens langs de weg van de evolutie ontstaan was. Maar omdat hij de discussies over een zuiver wetenschappelijke gedachte niet vertoebeld wilde hebben, door reacties, die met zuivere wetenschap niets te maken hadden. Natuurlijk mislukte dit. Velen begrepen direct, dat de konsekwentie van de leer van Darwin ook de mens moest bereiken. En dat dit dus de mens van de bevoorrechte plaats, waarop hij zich nog altijd gezeten dacht, zou af stoten. Niet langer het middelpunt van een aan zijn gezag onderworpen schepping, maar een organisme tussen de andere organismen — zij het natuurlijk met zijn eigen merkwaardige en belangrijke specialisaties. Voor Darwin zelf betekende dit een belangrijke verandering in zijn wereldbeschouwing. De man, die met de Beagle vertrok was nog de man, die bij discussies aan boord de bijbel citeerde als volledig bewijs. En zelfs bij zijn terugkeer in 1836 was dit fundamentalisme nog slechts weinig geschokt. In de jaren 1836 tot 1838 ebde het langzaam weg. Hoe lang twee jaren kunnen zijn blijkt, als Darwin zelf later hierover zegt: Gedurende die twee jaren heb ik veel over de godsdienst nagedacht... Langzamerhand was ik gaan begrijpen, dat het Oude Testament niet betrouwbaarder was dan de heilige boeken van de Hindoes... dit ongeloof kwam heel langzaam over me, maar was ten slotte volkomen. Maar het ging zo langzaam, dat ik er niet door verontrust werd.

Toch heeft Darwin zich in het algemeen hierover weinig uitgelaten, zeker voor een deel, omdat hij niemands gevoelens — en het minst die van zijn vrouw Emma — wilde kwetsen. Voor een ander deel ook, omdat hij dit alles zo moeilijk vond, dat hij zich liever als onwetende, als agnosticus beschouwde dan als atheïst. In een van zijn brieven schrijft hij: 'Ik besef, dat als we een Eerste Oorzaak aanvaarden, onze geest blijft verlangen te weten waar deze zijn oorsprong vond en hoe hij ontstond... Ik heb ook de neiging mij tot op zekere hoogte te voegen naar het oordeel van tal van voortreffelijke mannen, die volledig in God geloofden; maar dan besef ik weer hoe zwak dit argument is. De veiligste conclusie lijkt me, dat dit gehele vraagstuk buiten het bereik van 's mensen intellect ligt — maar de mens kan zijn plicht doen.'

In deze woorden staat Darwin's wezen in enkele trekken voor ons getekend: luisteren naar anderen, luisteren naar de eigen gedachten, overwegen en afwegen, zich in twijfel onthouden van positieve uitingen, die de schijn van een zekerheid zouden geven, die er niet is, een voortdurende zorg voor de gevoelens van anderen en een onverdroten plichts vervulling.

C. VAN RIJSINGE